

1 YOSH DAN 3 YOSH GACHA BO'LGAN BOLALARNING RIVOJLANISHI VA DEFEKTOLOGIYASI

Usarov Kamoliddin Husniddin o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalarning jismoniy, psixik, nutqiy va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Erta bolalik davrida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan rivojlanishdagi nuqsonlar, ularning kelib chiqish sabablari hamda defektologik tashxis va korreksion ishlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, rivojlanishida cheklanish kuzatilgan bolalarni erda aniqlash, ularga pedagogik va psixologik yordam ko'rsatishning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari erda aralashuv va korreksion-pedagogik ishlarning bolalar rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Erta bolalik davri, bola rivojlanishi, defektologiya, nutq rivojlanishi, psixomotor rivojlanish, korreksion pedagogika, rivojlanish nuqsonlari, erda tashxis, inklyuziv ta'lim.

KIRISH

Bolaning hayotidagi ilk uch yil uning keyingi jismoniy, aqliy, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim davr hisoblanadi. Aynan shu davrda markaziy nerv tizimi faol rivojlanadi, bola atrof-muhitni faol o'rganadi, nutq shakllanadi va mustaqil harakat qilish ko'nikmalari paydo bo'ladi. 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan davrda bolalarda idrok, tafakkur, xotira va emotsional soha jadal rivojlanadi. Shu bilan birga, ayrim bolalarda turli rivojlanish nuqsonlari, nutqiy kechikishlar, eshitish yoki ko'rish bilan bog'liq muammolar kuzatilishi mumkin.

Defektologiya fani rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'rganish, ularga korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish va jamiyatga moslashtirish masalalarini tadqiq etadi. Bugungi kunda rivojlanishdagi nuqsonlarni erda aniqlash va ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki erda korreksion ishlar bolaning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi va keyingi ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalar rivojlanishi va defektologiya masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. L.S. Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhitning rolga alohida e'tibor qaratgan va rivojlanishdagi nuqsonlarni kompensatsiyalash imkoniyatlarini ilmiy asoslab bergan [1]. A.R. Luriya esa oliy nerv faoliyati va nutq rivojlanishining neyropsixologik asoslarini tadqiq qilgan [2].

R.E. Levina, M.S. Pevzner, T.A. Vlasova kabi defektolog olimlar nutq nuqsonlari, aqliy rivojlanishdagi kechikishlar hamda korreksion-pedagogik ishlarning

samaradorligi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar [3]. O'zbekistonlik pedagog va psixolog olimlar ham bolalarning erta rivojlanishi, inklyuziv ta'lim va maxsus pedagogik yordam masalalarini tadqiq etib kelmoqdalar.

Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, 1–3 yosh oralig'ida rivojlanishdagi muammolarni aniqlash va korreksiyalash keyingi yosh davrlariga nisbatan ancha samarali hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy defektologiyada erta tashxis va erta aralashuv tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalarning jismoniy, nutqiy va psixik rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha mavjud ilmiy ma'lumotlar o'rganildi.

Tadqiqot metodologiyasi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanish ko'rsatkichlarini baholashga asoslandi. Nutq rivojlanishi, sensor qobiliyatlar, harakat faoliyati va ijtimoiy moslashuv darajasi asosiy mezonlar sifatida tanlandi. Olingan ma'lumotlar defektologik yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda rivojlanish sur'ati juda yuqori bo'ladi. Bir yoshli bolalar mustaqil yurishni boshlaydi, oddiy so'zlarni talaffuz qiladi va kattalar bilan muloqotga kirishadi. Ikki yoshga kelib lug'at boyligi 200–300 tagacha so'zga yetishi mumkin, uch yoshda esa 800–1000 dan ortiq so'zlardan foydalanish kuzatiladi.

Kuzatishlar natijasida rivojlanishida nuqson bo'lgan bolalarda ayrim ko'rsatkichlarning orqada qolishi aniqlandi. Jumladan, nutqiy rivojlanishdagi kechikishlar, harakat koordinatsiyasining sustligi, sensor idrokning yetarli rivojlanmaganligi va ijtimoiy muloqotdagi qiyinchiliklar uchrashi mumkin. Ayrim tadqiqotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning 8–12 foizida nutq rivojlanishining turli darajadagi buzilishlari kuzatilishi qayd etilgan [4].

Defektologik yordamning erta tashkil etilishi bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlarini sezilarli yaxshilashga xizmat qiladi. Logopedik mashg'ulotlar, sensor rivojlantiruvchi o'yinlar, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash va ota-onalar bilan hamkorlik bolaning moslashuv imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, erta korreksion yordam olgan bolalarda nutq, muloqot va bilish faoliyati ko'rsatkichlari ancha yuqori bo'ladi.

Shuningdek, inklyuziv ta'lim muhitida tarbiyalanayotgan bolalarda tengdoshlari bilan muloqot qilish, mustaqil faoliyat yuritish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari samaraliroq shakllanadi. Bu esa defektologik xizmatlarni maktabgacha ta'lim tizimi bilan integratsiyalash zarurligini ko'rsatadi

XULOSA

1 yoshdan 3 yoshgacha bo‘lgan davr bolaning jismoniy, psixik, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Mazkur davrda bolada atrof-muhitni idrok etish, nutqni egallash, mustaqil harakat qilish va muloqotga kirishish kabi asosiy ko‘nikmalar shakllanadi. Ushbu jarayonlarning to‘g‘ri kechishi bolaning keyingi ta‘lim va tarbiya jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, rivojlanishdagi nuqsonlarni erta aniqlash va ularga o‘z vaqtida korreksion-pedagogik yordam ko‘rsatish bolaning rivojlanish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Defektologik xizmatlar, logopedik mashg‘ulotlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ota-onalar bilan samarali hamkorlik rivojlanishida cheklanishi bo‘lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
2. Luriya A.R. Oliy kortikal funksiyalar va ularning buzilishlari. – Moskva: MGU, 2000.
3. Levina R.E. Nutq nuqsonlari asoslari. – Moskva: Prosveshcheniye, 1981.
4. Pevzner M.S. Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 1979.
5. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar haqida. – Moskva: Prosveshcheniye, 1973.
6. Muminova L.R. Maxsus pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
7. Po‘latova P.M. Defektologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
8. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU, 2019.
9. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2017.
10. Maktabgacha pedagogika. Oliy ta‘lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari: inklyuziv ta‘limni rivojlantirish bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar.
13. UNICEF. Early Childhood Development Report. – New York, 2022.
14. World Health Organization (WHO). Improving Early Childhood Development. – Geneva, 2020.
15. UNESCO. Inclusive Education and Early Childhood Care. – Paris, 2021.